2016D13651

INBRENG VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Binnen de vaste commissie voor Economische Zaken hebben de onderstaande fracties de behoefte vragen en opmerkingen voor te leggen aan de Staatssecretaris van Economische Zaken over het Convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten (Kamerstuk 31 571, nr. 27).

De voorzitter van de vaste commissie,
Vermeij

Adjunct-griffier van de vaste commissie,
De Vos

Inhoudsopgave

I. Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van de VVD-fractie hebben kennisgenomen van de brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken met betrekking tot het convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten welke in 2012 is afgesloten. Deze leden willen hierbij opmerken dat zij belang hechten aan het in 2012 afgesloten convenant en het voortbestaan hiervan. Naar aanleiding van de brief van 17 februari jl. hebben de leden van de VVD-fractie nog enkele vragen.

Deze leden willen de Staatssecretaris vragen hoe de afspraken, zoals verwoord in de brief van 17 februari jl., tot stand zijn gekomen. Kan de Staatssecretaris aangeven of hierbij nadrukkelijk de convenantpartners uit 2012 betrokken zijn geweest? Zo ja, hebben alle convenantpartners meegewerkt aan de totstandkoming van de nieuwe afspraken? Zo ja, waren hierbij nog bezwaren en hoe zijn deze weggenomen? Zo nee, welke partijen hebben niet deelgenomen bij het maken van de nieuwe afspraken en waarom namen deze convenantpartijen niet deel? Daarnaast willen de leden van de VVD-fractie vragen hoe de nieuwe afspraken passen in het afgesloten convenant van 2012. Wordt het convenant hiermee aangepast?

Deze leden hebben vanuit de Vereniging van Slachterijen en Vleesverwerkende bedrijven (VSV) en het Nederlands Israëlisch Kerkgenootschap (NIK) signalen ontvangen dat zij zich niet kunnen vinden in de afspraken zoals verwoord in de brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken van 17 februari jl., en dat de nieuwe afspraken ook niet zijn afgestemd met genoemde convenantspartijen. Kan de Staatssecretaris een reactie geven op dit signaal van twee van de convenantpartijen?

De leden van de VVD-fractie willen daarnaast aan de Staatssecretaris vragen naar een reactie op de opmerkingen van de VSV op het verplicht gestelde toezicht door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) en de gevolgen voor de kleine slachterijen. De VSV geeft aan dat de verplichte kosten voor toezicht van ten minste duizend euro per dag

moeilijk zijn op te brengen voor kleine slachterijen. Kan de Staatssecretaris een reactie geven op deze zorgen vanuit de VSV?

In de brief wordt aangegeven dat de slacht van dieren volgens religieuze riten beperkt moet blijven tot de binnenlandse vraag. De leden van de VVD-fractie willen vragen hoe zich dit verhoudt tot de interne markt van Europese Unie en het vrije verkeer van goederen? In de brief geeft de Staatssecretaris aan dat er geen vermenging van vlees van onbedwelmde slacht met regulier vlees mag plaatsvinden. Hiervoor zal een privaat systeem worden opgezet waardoor onbedwelmd ritueel geslachte dieren herkenbaar en separaat afgezet worden. Deze leden willen de Staatssecretaris vragen of het hier gaat om een verplichte etikettering? Geldt een dergelijke verplichte etikettering ook in andere Europese lidstaten? Zo nee, kan de Staatssecretaris aangeven of er dan sprake is van een gelijk speelveld? Welke gevolgen heeft de verplichte etikettering voor de administratieve lasten van kleine slachterijen? Zal als gevolg van een verhoging van de administratieve lasten de import van vlees afkomstig van dieren geslacht volgens religieuze riten niet toenemen, waardoor de facto voordelen voor het dierenwelzijn teniet worden gedaan? In dezelfde alinea geeft de Staatssecretaris aan dat er op verzoek rekening kan worden gehouden met bijzondere omstandigheden. De leden van de VVD-fractie willen de Staatssecretaris vragen welke omstandigheden dit zijn waarop verzoek rekening mee gehouden kan worden.

Vragen en opmerkingen van de leden van de PvdA-fractie

De leden van de PvdA-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de kabinetsbrief betreffende het convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten.
Deze leden zijn tevreden dat het kabinet als uitgangspunt heeft dat de aantasting van het dierenwelzijn bij de onbedwelmde slacht zoveel als mogelijk beperkt moet worden. Zij zijn eveneens tevreden dat de extra maatregelen voor een zorgvuldige uitvoering van het convenant besproken zijn met de overige convenantspartijen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de SP-fractie

De leden van de SP-fractie hebben ontstemd kennisgenomen van de brief over het convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten aangezien zij hebben moeten constateren dat er op geen enkele wijze uitvoering wordt gegeven aan de motie Van Gerven (TK 31 571, nr. 13) die de regering verzoekt de kantelbox in slachterijen zo snel mogelijk te verbieden. Hoewel de motie in 2011 is aangenomen en het dictum luidt «zo snel mogelijk», lijkt er op geen enkele wijze voortgang gemaakt te zijn met het verbieden van de kantelbox. Deze leden wijzen de regering erop dat het dictum van de motie zeer helder is en vraagt om een verbod op de kantelbox, niet om een onderzoek. De leden van de SP-fractie hebben naar aanleiding van het gebrek aan uitvoering van de motie de volgende vragen: wanneer bereikt een wetsvoorstel tot verbod van de kantelbox de Kamer, welke voortgang is er gemaakt ter uitvoering van de motie, en waarom heeft de regering de uitvoering niet voortvarend ter hand genomen?

De leden van de SP-fractie hebben recent gesproken met het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK) en hebben van hen geen religieuze bezwaren vernomen tegen het verbieden van de kantelbox. Bij deze leden zijn ook geen andere religieuze bezwaren bekend tegen het verbieden van de kantelbox. Zijn er bij de Staatssecretaris wel religieuze bezwaren tegen een verbod op de kantelbox bekend? Kan de Staatssecretaris toelichten waar de bezwaren tegen een verbod op de kantelbox dan wel liggen? In

hoeveel en in welke slachterijen wordt de kantelbox momenteel nog toegepast? Kunt u dit uitsplitsen naar het soort dieren? Gaat het om grote, kleine of middelgrote slachterijen? Hoeveel slachterijen gebruiken de kantelbox waarbij het dier 180 graden gedraaid word en dus op de kop hangt bij de slacht? Hoeveel dieren worden per soort geslacht middels de kantelbox? Kunt u een meerjarenoverzicht geven van het aantal dieren dat met een kantelbox geslacht is per jaar zodat we kunnen zien of er sprake is van een toename of afname? Is er permanent toezicht op de slachterijen met kantelbox? Hebben de slachterijen die de kantelbox toepassen permanent cameratoezicht, waarbij de NVWA toegang heeft tot de camerabeelden?

Moet een verbod op de kantelbox per wet geregeld worden of moet het per algemene maatregel van bestuur (AMvB)? Kunt u aangeven welk wetsartikel hiertoe gewijzigd moet worden of onder welk artikel een AMvB zou komen te hangen? Wanneer wordt het onderzoek verwacht dat door de Europese Commissie is uitgezet naar fixatie tijdens rituele slacht? Zijn er andere Europese landen waar bezwaren leven tegen de kantelbox? Wat is er aan buitenlands en Nederlands onderzoek gepubliceerd over de kantelbox?

De leden van de SP-fractie hebben nog enige vragen betreffende het convenant. Welk percentage van de runderen is nog bij bewustzijn binnen 40 seconde na aansnijding? Op welke manier worden zij dan alsnog verdoofd? Hoeveel tijd verstrijkt er tijdens deze verdoving na 40 seconde en voordat het rund het bewustzijn verliest? Hoe wordt hierop toegezien en hoe wordt dit cijfermatig gemonitord? Kunt u aangeven wie er in de Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) zitten en hoe deze tot stand gekomen is? Door wie zijn de WAC-leden benoemd en wie moesten deze leden goedkeuren? Zijn de leden op puur wetenschappelijke merites aangesteld of speelden nog andere overwegingen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie hebben kennisgenomen van de aanscherping van het convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten. Hierover hebben deze leden nog vragen.

Voor de leden van de CDA-fractie zijn dieren levende wezens met gevoel waar zorgvuldig mee omgegaan dient te worden. Deze leden zijn van mening dat dieren zo min mogelijk horen te lijden onder de wijze waarop zij geslacht worden, met inachtneming van de vrijheid van godsdienst conform artikel 6 van de Grondwet. Dit artikel beschermt heel duidelijk de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging. Niet alleen het aanhangen en uitdragen van een godsdienstige overtuiging, maar ook het dienovereenkomstig handelen. De vrijheid van godsdienst is voor de leden van de CDA-fractie van essentieel belang in onze samenleving.
De Nederlandse discussie raakt het snijvlak van deze twee fundamentele uitgangspunten: welzijn van dieren en vrijheid van godsdienst. De Raad van State (RvS) is van oordeel dat een verbod op onbedwelmd slachten een beperking van de vrijheid van godsdienst vormt. De RvS wijst daarbij onder meer op een arrest van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Daarnaast is ook artikel 9 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) die het recht op het belijden van een godsdienst of levensovertuiging (letterlijke tekst: «in worship, teaching, practice and observance») in het geding. Artikel 9 van het Europese Verdrag garandeert het recht op het artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). Ook het EVRM heeft aanvaard, dat de koosjere slacht kan worden beschouwd als een belijdenis van de godsdienst door middel van het naleven van geboden

en voorschriften (observance) van de Joodse godsdienst, in de zin van artikel 9 van het EVRM.

De leden van de CDA-fractie constateren dat koosjere slacht in Nederland op buitengewone kleine schaal (wij denken ongeveer 3.000 dieren per jaar) plaats vindt. Deze kleine schaal heeft tot gevolg dat het zeer gevoelig is voor allerlei schommelingen in vraag en aanbod en dat maatregelen die kostenverhogende effecten hebben extreem financieel doorwerken. Met de voorgestelde wijzigingen van het convenant vrezen deze leden dat slacht volgens religieuze riten in Nederland de facto onmogelijk gemaakt wordt. Met name de maatregel om alleen nog rituele slacht toe te staan voor gebruik in Nederland en om productstromen strikt gescheiden te houden, zullen het slachterijen die ritueel slachten het zeer moeilijk of zelfs onmogelijk maken om voor gelovigen ritueel geslacht vlees te kunnen blijven leveren. De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris of hij hier oog voor heeft. Heeft de Staatssecretaris in beeld wat zijn voorgesteld beleid financieel betekent voor de gelovigen en hun gezinnen in Nederland? Is hij het met deze leden eens dat voor Joods of Islamitisch gelovigen in Nederland ritueel geslacht vlees beschikbaar moet blijven? De leden van de CDA-fractie merken op dat de Staatssecretaris in de brief heel duidelijk stelt «*Ik ben van mening dat van de uitzondering op de algemene regel dat ...., uitsluitend gebruikt gemaakt dient te worden ten behoeve van de in Nederland aanwezige religieuze gemeenschappen*». Even verderop stelt de Staatssecretaris «*Met de convenantpartners is overeengekomen dat het aantal dieren dat voor onbedwelmde slacht mag worden aangeboden beperkt zal worden tot het aantal dat nodig is om deze behoefte te dekken*». Deze leden zijn van mening dat in overleg met vertegenwoordigers van de Joodse en de Moslimgemeenschappen in Nederland afspraken gemaakt moeten worden. In hoeverre is de mening van de Staatssecretaris een eenzijdig dictaat geweest die niet voor discussie vatbaar was? De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris in hoeverre er overeenstemming is over de brief met de convenantpartijen. In hoeverre is er nog sprake van een convenant als de Staatssecretaris eenzijdig maatregelen afkondigt, zo vragen deze leden. Daarnaast zouden de leden graag vernemen waar de overeenkomst met de convenantpartners precies uit bestaat en hoe de genoemde overeenkomst is of wordt vastgelegd. Hoe kijkt de Staatssecretaris aan tegen import van geslachte dieren en producten daarvan volgens de religieuze riten uit landen waarvan niet vooraf is vast te stellen dat dierenwelzijn op een aan Nederland vergelijkbaar niveau is gegarandeerd?

De Staatssecretaris schrijft dat hij de bestaande praktijk niet acceptabel vindt en daarom extra maatregelen noodzakelijk vindt om verbeteringen tot stand te brengen. De leden van de CDA-fractie constateren dat er twee nieuwe maatregelen, te weten beperken tot binnenlandse vraag en geen vermenging, voorgesteld worden. Echter, deze maatregelen hebben toch niets met verbetering van de praktijk te maken? Waarom niet gewoon tot het advies van de WAC beperken? Deze leden stellen vast dat de Staatssecretaris de adviezen van de WAC niet volledig opvolgt. Waarom legt de Staatssecretaris het advies van de WAC om de 40-secondenregel niet toe te passen op runderen en extra onderzoek te doen naar onbedwelmde slacht van runderen naast zich neer? Als de aan- of afwezigheid van reflexen niet tot objectieve vaststelling van aan- of afwezigheid van bewustzijn leidt, waarom is dan besloten om indicatoren die deze reflexen meten als maatstaf te nemen? Is de Staatssecretaris bereid om onderzoek te doen naar de indicatoren van bewustzijn bij rituele slacht bij runderen en het versnellen van het intreden van de dood bij runderen en in de tussentijd de 40-secondenregeling buiten toepassing te laten voor de rituele slacht van runderen?

De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris op welke wijze hij het permanent toezicht gaat uitvoeren. Kan hij de toename van kosten van de invoering van dit permanent toezicht voor slachterijen inzichtelijk maken? Wordt hierbij rekening gehouden met de kosten voor regionale slachterijen? Zo ja, op welke wijze? Deze leden zijn niet overtuigd van het nut, de Europees rechtelijke toelaatbaarheid, en de praktische uitvoerbaarheid van het beperken van de export van ritueel geslacht vlees. Hebben volgens de Staatssecretaris buitenlandse geloofsgemeenschappen geen recht om hun geloof uit te oefenen en om ritueel geslacht vlees te kopen? Waarom zouden deze geloofsgemeenschappen dan niet in Nederland gehouden en ritueel geslachte dieren mogen kopen volgens de in het convenant overeengekomen voorwaarden? Druist de door de Staatssecretaris voorgestelde exportbeperking niet in tegen het Europees principe van een vrij verkeer van goederen zoals vastgelegd in artikel 35 van het Verdrag? Zo nee, waarom niet? Is de Staatssecretaris het met de leden van de CDA-fractie eens dat import van koosjer en halal vlees uit andere landen naar Nederland gewoon mogelijk is? Hoe voorkomt de Staatssecretaris een ongelijke en ongunstige concurrentie positie van de religieuze slacht en vleesverwerkende industrie in Nederland ten opzichte van het buitenland, zo vragen deze leden.

Kan volgens de staatsecretaris bepaald worden hoeveel ritueel geslachte dieren Nederlandse gelovigen behoeven? Zo ja, op welke wijze? In hoeverre kan hierbij volgens de Staatssecretaris rekening gehouden worden met de import van ritueel geslacht vlees, en de fluctuaties van deze import? De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris of hij rekening houdt met de volledige verwaarding van geslachte dieren bij de maatregel om stromen van regulier en ritueel geslacht vlees volledig te scheiden. Is hij bereid om regulier en ritueel geslacht vlees niet volledig te scheiden zodat de verwaarding van het hele dier mogelijk blijft? Zo nee, welke oplossingen geeft de Staatssecretaris dan om verwaarding van het hele dier mogelijk te maken?

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben kennisgenomen van de brief van de Staatssecretaris over het convenant onbedwelmd slachten volgens rituele riten. Zij constateren dat er de afgelopen jaren veel onderzoek gedaan is dat geleid heeft tot betere inzichten in de sector en de mogelijkheden om het dierenwelzijn zo optimaal mogelijk vorm te geven met in achtneming van de vrijheid van godsdienst. Deze leden waarderen de aanvulling van het convenant met extra maatregelen ten behoeve van een zorgvuldige uitvoering, waaronder nader onderzoek, als gevolg hiervan. Zij zijn benieuwd naar de resultaten van het nadere onderzoek en van de maatregelen in het convenant en de algemene maatregel van bestuur.

Vragen en opmerkingen van de leden van de ChristenUnie-fractie

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben kennisgenomen van de brief over het «Convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten». Zij willen de Staatssecretaris hierover graag een aantal vragen en opmerkingen voorleggen.

De leden van de ChristenUnie-fractie maken zich zorgen over de invloed die de voorgestelde aanscherping van de regels voor het onbedwelmd slachten volgens religieuze riten heeft op de godsdienstvrijheid. Zij wijzen erop dat de koosjere slacht in Nederland al 400 jaar bestaat en zeer beperkt van omvang is (3 duizend dieren op een totaal van 20 miljoen

geslachte dieren) en dat de voorgestelde aanpassingen van het convenant ertoe leiden dat de religieuze slacht commercieel bijna niet meer mogelijk is.

Deze leden hechten eraan dat de afspraken uit het convenant van 2012 zoveel mogelijk in stand blijven en dat eventuele aanpassingen om het convenant haalbaar te maken proportioneel moeten zijn. Deze aanpassingen moeten enerzijds het dierenwelzijn ten goede komen, maar anderzijds ook recht doen aan de grondwettelijke vrijheid van godsdienst.

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben met name zorgen over de maatregel om de slacht te beperken tot de binnenlandse vraag. Dit betekent in feite een exportverbod voor koosjer vlees. Deze maatregel is niet opgenomen in het convenant en deze leden vragen de Staatssecretaris naar een onderbouwing voor deze maatregel. Kan de Staatssecretaris aangeven op welke wijze deze maatregel met de convenantspartijen is besproken en wat hierbij de uitkomst van deze gesprekken was? Heeft de Staatssecretaris deze voorgestelde maatregel besproken met de Europese Commissie, aangezien een exportverbod in strijd is met het vrije verkeer van goederen en diensten binnen de EU? Hoe wil de Staatssecretaris bepalen wat de behoefte is aan vlees van onbedwelmde geslachte dieren voor consumenten in Nederland? Is de Staatssecretaris het met de leden van de ChristenUnie-fractie eens dat een dergelijke maatregel ertoe kan leiden dat het commercieel niet meer aantrekkelijk is om koosjer te slachten in Nederland en dat Joodse consumenten afhankelijk worden van vlees uit het buitenland? Heeft de Staatssecretaris zicht op de consequenties voor het dierenwelzijn, als vlees moet worden geïmporteerd uit landen waar de slachtomstandigheden slechter zijn? Verwacht de Staatssecretaris dat dit er ook toe zal leiden dat er dieren levend worden geëxporteerd naar andere landen, waar regelgeving ritueel slachten wel toestaat?

Ook het verplicht labelen van religieus geslacht vlees is niet in lijn met de afspraken uit het convenant. Genoemde leden zien het niet als een taak van de overheid om te beoordelen of vlees wel of niet op de juiste manier vanuit religieus perspectief is geslacht. De leden van de ChristenUnie-fractie wijzen erop dat de convenantspartijen al met een eigen, privaat systeem komen en vragen de Staatssecretaris welke toegevoegde waarde overheidsbemoeienis op dit punt heeft.

De derde maatregel betreft verbeteringen van de uitvoeringspraktijk. De leden van de ChristenUnie-fractie constateren dat de verschillende wetenschappelijke rapporten die als bijlagen bij de brief zijn toegevoegd elkaar soms tegenspreken. Bovendien is grootste deel van het onderzoek gedaan met een halal-slachter, terwijl de procedure en het gebruikte mes bij de koosjere slacht wezenlijk anders zijn. Erkent de Staatssecretaris dit verschil en dat hierdoor de rapporten onvoldoende kunnen zeggen over de koosjere slacht?

De Staatssecretaris kiest voor een aanpassing van de bewustzijnsindicatoren en wil dat er getoetst wordt op ooglid- en corneareflex. Uit de European Food Safety Authority (EFSA)-toolbox blijkt echter dat er betere indicatoren zijn en dat aanwezigheid van de ooglid- en corneareflex na 40 seconden niet weergeeft of een dier bij bewustzijn danwel bewusteloos. Is de Staatssecretaris bereid om naar andere indicatoren te kijken?

Vragen en opmerkingen van de leden van de GroenLinks-fractie

De leden van de GroenLinks-fractie hebben kennisgenomen van de kamerbrief «Convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten». Deze leden zijn het met de staatsecretaris eens dat er extra maatregelen nodig zijn om het dierenwelzijn te verbeteren maar vragen zich af of de voorgestelde maatregelen afdoende zijn. Deze leden zien daarom aanleiding tot het stellen van vragen.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen aan de Staatssecretaris waarom de onderzoeken, die relevant zijn voor de inwerking van het convenant, zoveel vertraging hebben opgelopen.

Deze leden vragen aan de Staatssecretaris waarom hij toch uitvoering wil geven aan de 40-secondenregel, terwijl de WAC concludeert dat het bewustzijnsverlies in de praktijk niet betrouwbaar of zelfs helemaal niet bruikbaar is? Welke aanvullende afspraken en technische verfijningen, waar de Staatssecretaris in zijn brief naar verwijst, zijn afgesproken en zijn deze aanpassingen al gecommuniceerd met de WAC? Is de Staatssecretaris voornemens om de 40-secondenregel periodiek te evalueren voor het verbeteren van de indicatoren?

De Staatssecretaris is met de convenantpartijen overeengekomen dat zij de binnenlandse vraag van ritueel geslacht vlees gaan onderbouwen. De leden van de GroenLinks-fractie vragen aan de Staatssecretaris op welke wijze dit gaat gebeuren. Worden deze gegevens door een onafhankelijk orgaan gecontroleerd?

Het WUR-rapport laat zien dat een groot gedeelte van de runderen, naar alle waarschijnlijkheid, na 40 seconden nog bij bewustzijn is. Ziet de Staatssecretaris mogelijkheden om het onbedwelmd slachten van runderen tijdelijk te staken, totdat verbeteringen zijn gerealiseerd in het dierenwelzijn? Is de Staatssecretaris ook bereid om extra maatregelen te treffen bij onverdoofd slachten van schapen en geiten, waar bij 70% na 40 seconden nog een palpebraal reflex waar te nemen is?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen aan de Staatssecretaris om uiteen te zetten wat het permanent toezicht van de NVWA bij rituele slacht voor slachthuizen gaat kosten, zowel voor een gemiddeld bedrijf en voor de sector in totaliteit. En wat zijn de meerkosten van het permanent toezicht voor de religieuze gemeenschappen?

Deze leden vragen of de Staatssecretaris met de convenantpartners in gesprek wil gaan om, alvorens de algemene maatregel van bestuur in werking treedt, al eerder te starten met de uitvoering van de opgestelde maatregelen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de SGP-fractie

De leden van de SGP-fractie hebben kennisgenomen van de Kamerbrief over het convenant onbedwelmde slacht volgens religieuze riten. Zij hebben enkele vragen.

Op verschillende punten stelt de Staatssecretaris aanpassing van de regelgeving voor, binnen en buiten de convenant afspraken. De leden van de SGP-fractie horen graag in hoeverre bij deze punten expliciet en eenduidig instemming is verkregen van alle andere convenantpartijen.

De Staatssecretaris heeft het voornemen om het aantal dieren dat onbedwelmd geslacht wordt te beperken tot het aantal dat nodig is om de

binnenlandse behoefte van de Joodse en islamitische gemeenschap te dekken. Dat betekent de facto een exportverbod. De leden van de SGP-fractie hebben hier enkele vragen over.
Zij ontvangen graag meer gegevens. Hoeveel koosjer vlees en koosjere vleesproducten worden geëxporteerd? Hoeveel halal vlees en halal vleesproducten worden geëxporteerd? Neemt het aandeel export toe? Op welke wijze wil de Staatssecretaris de voorgestelde begrenzing in regelgeving omzetten? Is de veronderstelling juist dat een exportverbod in strijd is met Europese regelgeving?

De Staatssecretaris schrijft dat de voorgestelde begrenzing overeen is gekomen met de convenantpartijen. Deze leden ontvangen hier andere geluiden over. Klopt het dat in het convenant geen afspraken zijn gemaakt over een exportverbod? Is voor dit exportverbod expliciet en eenduidig instemming verkregen van zowel het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap, het Contactorgaan Moslims en Overheid als de Vereniging van Slachterijen en Vleesverwerkende bedrijven? Wordt het convenant met wederzijdse goedkeuring aangepast? Wil de Staatssecretaris in de besluitvorming over een exportverbod meewegen dat met name voor de koosjere een slacht een minimum aantal slachtingen nodig is om de facto een levensvatbare koosjere slacht in Nederland te behouden?

De Staatssecretaris zet in op etikettering van vlees van onbedwelmd geslachte dieren. De leden van de SGP-fractie constateren dat het aantal dat volgens de Joodse ritus geslacht wordt heel beperkt is. Een groot deel wordt door de Joodse gemeenschap geconsumeerd. Etikettering achten deze leden gelet op de zeer beperkte hoeveelheid vlees die mogelijk in de reguliere keten terechtkomt een te grote administratieve last. Wil de Staatssecretaris zijn inzet beperken tot de veel grotere stroom halal vlees? Wordt etikettering ook verplicht gesteld voor geïmporteerd vlees en geïmporteerde vleesproducten? Zo niet, waarom trekt de Staatssecretaris niet één lijn?

Tijdens de Kamerbehandeling van het initiatiefwetsvoorstel is discussie geweest in hoeverre sprake is van een verband tussen enerzijds de aan- of afwezigheid van pijn en stress en anderzijds bewustzijn. Een dier kan nog bij bewustzijn zijn, terwijl het geen pijn of stress meer ervaart. Is sinds de Kamerbehandeling meer wetenschappelijk inzicht verkregen omtrent de vraag in hoeverre sprake is van het genoemde verband?

De leden van de SGP-fractie vinden het van belang dat goed toezicht gehouden wordt. Zou het in dit verband niet mogelijk en wenselijk zijn om het aantal slachterijen waar onbedwelmde slacht plaatsvindt te beperken?

Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie hebben kennisgenomen van de evaluatie van het convenant «onbedwelmd slachten volgens religieuze riten» en de aanvullende maatregelen die de Staatssecretaris van Economische Zaken voornemens is te treffen. Uit de evaluatie blijkt dat het convenant is mislukt en uit de brief van de Staatssecretaris maken de leden op dat de Staatssecretaris nu een aantal onderdelen uit het convenant via een algemene maatregel van bestuur wil regelen. De leden willen de Staatssecretaris hierover enkele vragen stellen.

De Staatssecretaris heeft in december 2011 toegezegd dat er op korte termijn een convenant zou komen met de religieuze organisaties. Kan de Staatssecretaris verklaren waarom het proces rondom het convenant meer dan vier jaar geduurd heeft? Klopt het dat er twee Wetenschappe-

lijke Adviescommissies (WAC) zijn geweest? Wie zaten er in de eerste WAC en wie in de tweede? Wat was de reden voor het ontbinden van de eerste WAC onder leiding van Professor Ludo Hellebrekers (oud-voorzitter van de Koninklijke Maatschappij voor Diergeneeskunde)? Hoe lang heeft het geduurd voordat er een nieuwe WAC onder leiding van Professor Frouke Ohl werd geïnstalleerd? Klopt het dat er minstens een jaar tussen de twee WAC's heeft gezeten? Waarom heeft het zo lang geduurd voordat er een nieuwe WAC werd geïnstalleerd? Wat is er in de tussenliggende periode gebeurd met het convenant? De WAC concludeerde op basis van de aan haar voorgelegde rapporten dat onder de huidige uitvoeringspraktijk het convenant niet haalbaar bleek. Kan de Staatssecretaris uitvoeriger ingaan op de redenen achter het feit dat het convenant mislukt is?

Door oud-minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de heer Van Aartsen, is met de religieuze partijen al eerder gepoogd tot een convenant te komen[1]. Dat overleg vond plaats tussen 1995 en 1999. Toen werd afgesproken dat men zich zou inspannen om het aantal onbedwelmde slachtingen te verminderen waarbij er onder andere naar gestreefd zou worden de acceptatie te bevorderen van reversibele bedwelmingen. Is het streven naar acceptatie van bedwelming voorafgaand aan de slacht een doelstelling geweest in het convenant? Zo ja, wat is de uitkomst. Zo nee, waarom niet?
De leden van de Partij voor de Dieren-fractie constateren dat de Staatssecretaris een einde wil maken aan de export van vlees afkomstig van onverdoofd geslachte dieren. Goed dat de export eindelijk aan banden wordt gelegd. Deze leden vragen de Staatssecretaris of hij de cijfers van de afgelopen vier jaren over het aantal onverdoofd geslachte dieren naar de Kamer kan sturen. De Staatssecretaris van Economische Zaken heeft namelijk toegezegd tijdens het debat in de Eerste Kamer in 2012 om het aantal onverdoofd geslachte dieren te gaan registreren. Hij zei: «*Ik vind het wel zaak om de komende tijd de registratie van het totale aantal ritueel geslachte dieren, ook naar diersoort, beter op orde te krijgen. Mevrouw Thieme refereerde daaraan in het debat in de Tweede Kamer, ik ook. Wij hebben die registratie nu niet goed op orde. Met de erkenning kan de registratie worden verbeterd. Dan weten wij waar het gebeurt; dan is er toezicht. Daarmee kunnen wij de registratie van de aantallen aanmerkelijk verbeteren. Die toezegging wil ik absoluut doen*» (toezegging T01556, aantal ritueel geslachte dieren).
De Staatssecretaris voert de behoefteverklaring opnieuw in. Het Expertisecentrum LNV concludeerde in 2002[2] (toen er nog behoefteverklaringen moesten worden afgegeven) dat slachterijen zelf het initiatief konden nemen om een behoefteverklaring te verkrijgen. Dat vond het Expertisecentrum ongewenst omdat slachterijen een economisch belang hebben om een hoog aantal dieren ritueel te slachten. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie willen weten of de Staatssecretaris gaat voorkomen dat deze economisch-betrokkenen (de slachthuizen) een actieve rol spelen in het realiseren van behoefteverklaringen. Zo ja, op welke wijze? Zo nee, waarom niet?

De leden van de PvdD-fractie willen van de Staatssecretaris weten op welke criteria de behoefteverklaring gebaseerd gaat worden en hoe er met deze behoefteverklaring in de praktijk wordt omgegaan. Kan de Staatsse-

---

[1] Inventarisatie ritueel slachten in Nederland, expertisecentrum LNV (januari 2002) https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvij5epmj1ey0/vi0w860xwuyw/f=/blg18273.pdf

[2] Inventarisatie ritueel slachten in Nederland, expertisecentrum LNV (januari 2002) https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvij5epmj1ey0/vi0w860xwuyw/f=/blg18273.pdf

cretaris aangeven op welke wijze deze behoefteverklaring gecontroleerd wordt? Wat gebeurt er met het vlees van dieren als blijkt dat er meer dieren onverdoofd zijn geslacht dan de daadwerkelijke vraag is? En wat als blijkt dat de binnenlandse vraag te laag is ingeschat? Is de Staatssecretaris bereid om bij de etikettering van vlees van onverdoofd geslachte dieren ook te vermelden dat de wijze van slachten gepaard gaat met wetenschappelijk vastgesteld ernstig dierenleed?

Deze leden moeten constateren dat met de maatregelen van de Staatssecretaris geen einde komt aan het onverdoofd ritueel slachten. Het slachten zonder bedwelming vooraf zal in alle gevallen mogelijk blijven. Deelt de Staatssecretaris deze conclusie?
De leden van de PvdD-fractie willen van de Staatssecretaris weten hoe hij het ernstige dierenleed dat met het onbedwelmd slachten gepaard gaat kan rechtvaardigen gezien het feit dat wetenschappers, en ook recent nog het Bureau Risicobeoordeling & onderzoeksprogrammering van de NVWA, concluderen dat er bij onverdoofd slachten sprake is van een ernstige aantasting van het dierenwelzijn. En dat veterinaire organisaties de onverdoofde slacht onaanvaardbaar vinden[3]. De NVWA heeft in oktober 2015 gepleit voor een verbod op onverdoofd slachten. Graag een reactie van de Staatssecretaris.

De leden van de PvdD-fractie constateren dat in het convenant afspraken zijn gemaakt die het dierenwelzijn zouden moeten verbeteren tijdens de fixatie en het uitvoeren van de halssnede.
Uit de onderzoeken van Wageningen Universiteit (2014, hierna WUR) waarop de evaluatie van het convenant mede is gebaseerd, blijkt dat slachthuizen in de periode van 2012–2016 niet in staat zijn geweest om deze verbeteringen door te voeren. De WUR heeft geconcludeerd dat de wijze van fixeren in een groot deel van de gevallen niet voldeed aan de gestelde eisen van het convenant. Het verminderen van de duur van het verlies van bewustzijn is ook niet gelukt; de meeste runderen verloren hun bewustzijn na 40 seconden en in sommige gevallen liep dit zelfs op tot twee minuten. Schapen en geiten waren ook niet meteen buiten bewustzijn na de halssnede, de meeste schapen en geiten verloren hun bewustzijn binnen 40 seconden. De fixatie van het dier door middel van de kantelbox wordt nog steeds toegepast. Ondanks de motie over het verbieden van de kantelbox (TK 31 571, nr. 13) die in 2011 is aangenomen, wordt deze vijf jaar later nog steeds gebruikt. Uit nieuw onderzoek van de WUR uit 2014 blijkt dat bij de geobserveerde runderen de halssnede werd uitgevoerd in één tot zes snijbewegingen. Het convenant spreekt over de eis van 1 ononderbroken halssnede. De leden merken op dat deze eis al zo oud is als de traditie zelf. Kan de Staatssecretaris aangeven waarom slachthuizen in de periode na het afsluiten van het convenant niet in staat zijn geweest om verbeteringen door te voeren op het gebied van het dierenwelzijn? Zo nee, waarom niet?

De Staatssecretaris spreekt in zijn brief over het doorvoeren van «technische verfijningen» in het slachtproces. De WAC komt hierover nog met een advies voor 1 mei 2016. Kan de Staatssecretaris dit advies daarna zo spoedig mogelijk naar de Kamer zenden? De leden van de Partij voor de Dieren-fractie zouden graag zien dat er in het adviesrapport een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de aanpassingen die de slachthuizen al in 2009 op grond van de verordening moesten doorvoeren ten aanzien van apparatuur, werkwijze en opleiding van het personeel en de door de WAC voor te stellen aanpassingen. Deze leden valt namelijk op dat veel voorgenomen maatregelen, geen nieuwe maatregelen betreffen.

---

[3] Zie onder meer FAWC, 2003; EFSA, 2004; KNMvD, 2008; Dialrel, 2010; NVWA, 2015.

Deelt de Staatssecretaris met de leden van de fractie van de PvdD de mening dat de afspraken rondom opleidingen voor slachters, het gebruik van een scherp mes, optimalisatie van het reinigingsproces van het mes (wat overigens niets met dierenwelzijn te maken heeft), geen nieuwe maatregelen of beloftes zijn? Immers de religieuze organisaties hebben ten tijde van de behandeling van het wetsvoorstel voor een verbod op het onverdoofd ritueel slachten al op deze handelwijze gewezen. Het slachten met goed opgeleid personeel, met een vlijmscherp, schoon mes wordt al sinds jaar en dag nagestreefd conform de eigen tradities. Uit de wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat dit streven in de praktijk niet werkt en ook bij optimale toepassing geen einde maakt aan het ernstig lijden van het dier omdat er geen bedwelming voorafgaand aan de slacht wordt toegepast. Graag een reactie van de Staatssecretaris.

De Staatssecretaris wil de 40 seconden regel in het Besluit Houders van Dieren vastleggen. Deze regel stelt dat dieren binnen 40 seconden het bewustzijn moeten verliezen. Indien dieren na 40 seconden nog steeds bij bewustzijn zijn, dient het dier bedwelmd te worden. Bij dieren waar bedwelming voorafgaan aan de slacht wordt toegepast, treedt het bewustzijnsverlies onmiddellijk op (WUR, 2014). Het wordt met de 40 seconden regel acceptabel geacht dat dieren die zonder verdoving worden geslacht, tot 40 seconden na de halssnede kunnen lijden.
De WAC adviseert de Staatssecretaris deze 40 seconden regel niet over te nemen, omdat dit leidt tot een toename van het aantal dieren dat onverdoofd geslacht wordt. De WAC geeft aan dat *«bedwelming na 40 seconden of een langere termijn zal immers leiden tot een verhoogd aantal (in eerste instantie) onbedwelmd geslachte dieren en heeft daarmee een averechts effect»* (WAC, 2015).
Door desondanks deze regel toch te omarmen, gaat de Staatssecretaris voorbij aan het feit dat het zal zorgen voor meer onverdoofd geslachte dieren. Hoe verhoudt dit zich met de doelstelling van de Staatssecretaris om het aantal dieren dat onverdoofd geslacht wordt te verminderen? Hoe gaat de Staatssecretaris registreren hoeveel extra dieren er onverdoofd geslacht worden na invoering van de 40 seconden regel? Kan de Staatssecretaris aangeven wat er met het vlees van de dieren gebeurt als de dieren na 40 seconden alsnog verdoofd worden? De leden van de Partij voor de Dieren-fractie constateren dat dit vlees niet de reguliere keten in kan aangezien consumenten er vanuit moeten kunnen gaan dat vlees in de reguliere keten van dieren komt die verdoofd zijn geslacht.

Vragen en opmerkingen van de leden van de Groep Kuzu/Öztürk

De leden van de Groep Kuzu/Öztürk hebben kennisgenomen van de brief van de Staatssecretaris. Deze leden willen de Staatssecretaris eraan herinneren dat de Eerste Kamer het verplicht bedwelmd slachten heeft tegengehouden omdat zij in meerderheid van mening was dat deze verplichting een te vergaande inbreuk zou vormen op de grondwettelijk verankerde godsdienstvrijheid. Door de maatregelen die de Staatssecretaris nu voorbereidt, lijkt die godsdienstvrijheid alsnog in het geding te komen.

De Staatssecretaris schrijft dat het standpunt van de Eerste Kamer het kader vormt voor het kabinetsbeleid, maar daar hebben de leden van de Groep Kuzu/Öztürk grote twijfels over. Gaat het kabinet met de voorgestelde maatregelen niet pontificaal tegen de uitspraak van de Eerste Kamer in? Wordt hier niet met een praktische truc de Nederlandse Grondwet geschonden? Wordt de AMvB van de Staatssecretaris nog bekeken door de Raad van State en wordt daar ook naar een eventuele botsing met de Grondwet gekeken? Als de Raad van State inderdaad een botsing met de Grondwet ziet, gaat de Staatssecretaris daar dan gehoor

aan geven? En hoe zit het met de positie van de Eerste Kamer? Staat die bij deze voorgenomen AMvB nu volledig buitenspel of wordt zij nog bij de besluitvorming betrokken? Hebben we hier niet te maken met een hele wonderlijke staatsrechtelijke situatie waarin een AMvB botst met een uitspraak van de Eerste Kamer?

Tot slot vragen de leden van de Groep Kuzu/Öztürk of het kabinet zich niet richt op een druppel op een gloeiende plaat. Is het niet veel belangrijker om het dierenleed in de bioindustrie aan te pakken in plaats van de focus te leggen op de relatief piepkleine sector van de rituele slacht? Hoe groot is deze sector eigenlijk ten opzichte van de totale vleesindustrie?

De leden van de Groep Kuzu/Öztürk vragen of er rekening is gehouden met de economische positie van de betrokken slachterijen. Is er gekeken naar de omvang van de buitenlandse vraag? Dreigen er niet (massaal) bedrijven failliet te gaan als zij op zeer korte termijn opeens van buitenlandse afzetmarkten worden beroofd? Heeft de Staatssecretaris deze afwegingen bij zijn besluit betrokken? Zijn er andere sectoren in Nederland die de afgelopen 10 jaar een plotseling exportverbod hebben gekregen? Is de staatsecretaris bereid te onderzoeken hoeveel bedrijven door zijn exportverbod getroffen worden en of dit hun faillissement kan worden?

De leden van de Groep Kuzu/Öztürk lezen dat er een privaat systeem zal worden opgezet waarmee geborgd kan worden dat vlees van onbedwelmd ritueel geslachte dieren herkenbaar en separaat afgezet wordt. Deze leden vragen of er randvoorwaarden voor dat systeem zijn. Kan de Staatssecretaris daarvoor zorgen? Kan hij ervoor zorgen dat er een neutrale en feitelijke labeling komt? En zou de vleeskwaliteit niet in de labeling moeten worden meegenomen? Is de vleeskwaliteit van onbedwelmd geslachte dieren niet hoger dan de vleeskwaliteit van bedwelmd geslachte dieren? Is hier onderzoek naar gedaan? Is de Staatssecretaris bereid zo’n onderzoek naar de kwaliteit van het vlees uit de onbedwelmde rituele slacht in vergelijking met de bedwelmde slacht te doen? Is bij de onbedwelmde rituele slacht niet juist vaak sprake van kleinschalig, biologisch vlees?

De leden van de Groep Kuzu/Öztürk hebben vragen over het permanent toezicht door de NVWA, waarvan de kosten in rekening worden gebracht van het slachthuis. Heeft de Staatssecretaris gekeken wat dit voor (kleine) slachterijen in de praktijk betekent? Zijn de kosten voor kleine bedrijven niet buitensporig? Dreigen zij niet failliet te gaan? Is de Staatssecretaris bereid kleinere bedrijven (bijvoorbeeld onder de 10 grootvee-eenheden) te ontzien of betaalbare tarieven voor hen vast te stellen? Is hij bereid tot een geleidelijke invoering of een geleidelijke toename van de kosten zodat de bedrijven niet op veel te korte termijn met een enorme kostenstijging worden geconfronteerd en hun overleving in het geding komt?

Kan de Staatssecretaris reageren op onderstaande rekensom uit de praktijk, die een kostenstijging van 570% (!) bij een klein bedrijf laat zien.

Voorbeeld uit de praktijk:

Voor elke keer dat we een slachtdag plannen, moeten we dat twee dagen van te voren bij NVWA aangeven.
Op de slachtdag arriveert nu een dierenarts van de NVWA tegen een starttarief (voorrijkosten) van 60,90 (!) euro en een keuringstarief van 28,26 euro per kwartier (113 euro per uur!)
Op woensdag (grote slachtdag voor ons, circa 900 dieren) staat drie kwartier keuren voor (84,78 euro).

Op vrijdag (kleine slachtdag voor ons, circa 400 dieren) staat twee kwartier keuren voor (56,52 euro)
Totale kosten keuren per week: 2 x voorrijkosten (2 x 60,90 + 84,78 euro (woensdag keuringskosten) + 56,52 euro (vrijdag keuringskosten) =263,10 euro per week.
Per kip is dat 20 cent per stuk.

Voorstel Van Dam: continu toezicht.
Woensdagkosten slachten: 7 uur aanwezig: 791 euro keuringskosten + 60,90 euro voorrijkosten = 851,90 euro
Vrijdagkosten slachten: 5 uur aanwezig: 565 euro keuringskosten + 60,90 euro voorrijkosten = 625,90 euro
Totale kosten per week: 1.477,8 euro.
Per kip is dat: 1,14 euro per stuk!
Een stijging van 570%! Welk bedrijf kan zoiets dragen.
Dit is dat nog zonder personeelskosten ed.

Wordt het lokaal, duurzaam ondernemen van dit soort kleine ambachtelijke slachterijen niet teniet gedaan door extreme extra kosten op te leggen waardoor ondernemingen failliet gaan of de prijs van het kippenvlees zover toeneemt dat consumenten dit niet kunnen betalen? Hoe verenigt zich dit zich met het bevorderen van lokaal duurzaam ondernemen?

II. Antwoord / Reactie van de Staatssecretaris

III. Volledige agenda

Convenant onbedwelmd slachten volgens religieuze riten.
Kamerstuk 31 571, nr. 27 – Brief regering d.d. 17-02-2016, Staatssecretaris van Economische Zaken, M.H.P. van Dam.